

Informācija par kultūras iestāžu un kultūras pakalpojumu pieejamību

Kultūras ministrija (turpmāk – Ministrija) 2022. gada 8. septembrī izveidoja Darba grupu kultūras iestāžu un kultūras pakalpojumu piekļūstamības veicināšanai personām ar funkcionāliem traucējumiem (turpmāk – Darba grupa), kurā piesaistīti arī ieinteresēto nevalstisko organizāciju (turpmāk – NVO) – nodibinājuma “Apeirons”, biedrības “SUSTENTO” un biedrības “Latvijas Kustība par neatkarīgu dzīvi” – pārstāvji. Turpmāk darbā plānots iesaistīt arī citu NVO pārstāvjus un nozaru ekspertus, lai identificētu kultūras nozarē īstenojamus pasākumus kultūras iestāžu un kultūras pakalpojumu piekļūstamības veicināšanai.

Darba grupas ietvaros tika definēts darba mērķim atbilstošāko jēdzienu lietojums un, konsultējoties ar iesaistīto NVO pārstāvjiem atbilstoši ANO konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām lietotajiem terminiem, darba grupa vienojās turpmāk jēdziena “piekļūstamība” vietā izmantot “pieejamības” jēdzienu. Vienlaikus darba grupa ir identificējusi četrus pieejamības aspektus, kuros būtu nepieciešams īstenot pasākumus iekļaujošas kultūrvides veidošanai: (1) vides pieejamības veicināšana; (2) kultūras satura un informācijas pieejamības veicināšana; (3) kultūras nozarē strādājošo izpratnes veicināšana; (4) cilvēku ar funkcionāliem traucējumiem līdzdalības kultūrā veicināšana.

Šobrīd darba grupa ir identificējusi aktuālākās vajadzības un veicamos pasākumus trijās no četrām iepriekš minētajām jomām - vides pieejamības veicināšana, kultūras satura un informācijas pieejamības veicināšana, kultūras nozarē strādājošo izpratnes veicināšana.

Situācijas raksturojums

2022. gada 1. martā ir apstiprināts vidēja termiņa politikas plānošanas dokuments, kas nosaka valsts stratēģiskos mērķus, prioritātes, rīcības virzienus un uzdevumus kultūrpolitikas jomā – “Kultūrpolitikas pamatnostādnes 2022.-2027. gadam “Kultūrvalsts”” (turpmāk – Kultūrpolitikas pamatnostādnes). Kultūrpolitikas pamatnostādņēs kā viena no **prioritātēm** ir izvirzīta **sabiedrībai pieejama kultūras piedāvājuma veidošana**, kā ietvaros nepieciešams risināt jautājumus, kas skar pieejamības veicināšanu cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem.

“Kultūrpolitikas pamatnostādņu īstenošanas plāna 2022.-2024. gadam” projektā ir iekļauts **uzdevums “Nodrošināt kultūras pieejamību cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem”**, kuram ir izvirzīts darbības rezultāta mērīšanas indikators - pielāgotās infrastruktūras proporcijas pieaugums (pret 2020. gadu, kad pieejamība nodrošināta 49% publisko bibliotēku, 67% muzeju un 67% kultūras centru).

Piemēram, indikatorā akreditētie muzeji traktēti kā atsevišķas fiziskas apskates vietas un 2020. gada muzeju gada atskaites veidlapās Latvijas Digitālajā kultūras kartē ir iekļauts muzeju pieejamības situācijas pašvērtējums, kur 67% muzeju norādījuši, ka vide vismaz daļēji ir pielāgota (gan tikai 19% muzeju norādījuši, ka vide kopumā jeb lielākoties ir pielāgota, 31% - ka nav vispār nekādu pielāgojumu vai pakalpojumu). Situācija akreditēto muzeju ekspozīcijās tiek monitorēta muzeju gada pārskatos Latvijas Digitālajā kultūras kartē, sadaļā “Komunikācija ar sabiedrību”, tabulā “Pakalpojumi un piemērotas vides nodrošināšana invalīdiem” (skat. 1. tabulu).

1. tabula *Pakalpojumi un piemērotas vides nodrošināšana invalīdiem¹*

Piemērota vide invalīdiem	Vispārīgs situācijas raksturojums	Pārskata gadā paveiktais	Ieceres (norādot projekta stadiju: skicē projekts, uzsākta īstenošana u.tml.)
1. Cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem			
2. Redzes invalīdiem			

¹ Tabulā ietverti esošie informācijas sistēmas “Latvijas Digitālā kultūras karte” iekļautie mērķgrupu definējumi, kurus plānots pārskatīt un veikt izmaiņas.

3. Dzirdes invalīdiem			
4. Citām invalīdu grupām			

Situācija vides pieejamības jautājumos

Muzeji. Muzeju likuma 9. panta 2. daļā kā viens no kritērijiem, lai muzejs varētu iegūt akreditēta muzeja statusu - jābūt nodrošinātai muzeja misijai atbilstošu ekspozīciju un izstāžu, kā arī krājuma neeksponētās daļas pieejamībai sabiedrībai. 11. panta 4. daļā noteikts, ka muzeja direktors (vadītājs) atbild par muzeja pieejamības un muzeja pakalpojumu kvalitātes pilnveidi. Jautājumi par ekspozīciju un izstāžu pieejamību iekļauti "Muzeju akreditācijas iekšējo noteikumu" pielikumā - pārbaudes veidlapā, ko aizpilda akreditācijas komisija.

Muzeju vadītāji un speciālisti saskaņā ar 2017. gada 30. maija MK noteikumu Nr. 291 "Noteikumi par oficiālās statistikas apkopošanu kultūras jomā" 1. pielikumu gada statistikas atskaitē raksturo vides pieejamību, lai atskaitē atainotu pārskata gadā veiktās izmaiņas, uzlabojumus, ja tādi ir un iezīmētu pārskata periodā izveidotos izmaiņu plānus. Statistikas atskaitē šo izmaiņu un uzlabojumu izvērtējums netiek veikts. Daļēji ekspozīciju un izstāžu pieejamības izvērtējumu var veikt akreditācijas komisija akreditācijas laikā, saskaņā ar KM 2010. gada 16. marta Nr. INA-6 "Muzeju akreditācijas iekšējie noteikumi" 1. pielikumā noteikto 5. kritēriju, kas nosaka minimālos standartus muzeja ekspozīciju un izstāžu, kā arī krājuma neeksponētās daļas pieejamībai sabiedrībai. Tādēļ svarīgs būtu ekspertu, mērķauditorijas izvērtējums un pētījumi.

Pieejamības projektu finansējums muzejiem vienmēr ir aktuāls. Infrastruktūras pieejamību jaunām/rekonstruētām ēkām un objektiem nosaka Būvniecības likuma 4. pantā iekļautais vides pieejamības princips, līdz ar to kaut kāds finansējums pieejamības risinājumiem tiek iekļauts un, nododot ekspluatācijā, arī auditēts.

Bibliotēkas. Saskaņā ar Bibliotēku likuma 15. panta 2. daļu, akreditētām bibliotēkām jāveido atbilstošs bibliotēkas lietošanas aprīkojums personām ar kustību un redzes traucējumiem (infrastruktūras un pakalpojumu pieejamība) - kas nozīmē, ka akreditējot, tiek pārbaudīts, vai šāds aprīkojums ir. Saskaņā ar likuma 23. panta 2. daļu, ja valsts un pašvaldību bibliotēku lietotāji ir invalīdi ar kustību, redzes un citiem traucējumiem, viņiem ir tiesības saņemt bibliotēkas pakalpojumus savā dzīvesvietā (satura un pakalpojumu pieejamība).

Kultūras pieminekļi. Eiropas Padomes Vispārējās konvencijas par kultūras mantojuma vērtību sabiedrībai 12. panta b punkts paredz īstenot pasākumus, lai uzlabotu pieejamību, it īpaši nodrošinot jauniešu un invalīdu piekļuvi kultūras mantojumam ar mērķi palielināt izpratni par tā vērtību, uzturēšanas un saglabāšanas nepieciešamību, kā arī ieguvumiem, kādus tas varētu dot. Būvniecības likuma 9.¹ panta 6. daļa paredz, ka atjaunojot vai restaurējot būvi, ja nolietojušos būves elementus vai konstrukcijas nomaina pret būvizstrādājumiem, kuri nodrošina vismaz līdzvērtīgas ekspluatācijas vai tehniskās un fizikālās īpašības salīdzinājumā ar tām īpašībām, kurām sākotnēji atbilda nomaināmie būves elementi vai konstrukcijas, atkāpes no būvnormatīvu tehniskajām prasībām, neparedzot alternatīvos tehniskos risinājumus, ir pieļaujamas. Lai arī pastāv viedoklis, ka pieejamības prasības kultūrvēsturiskā vidē netiek ieviestas, negodprātīgi izmantojot šo regulējumu, nav pētījumu/piemēru izpētes, kas to apliecinātu.

Arhitektūra un dizains. 2022. gada 7. oktobrī norisinājās Latvijas Arhitektūras gada balvas 2022 apbalvošanas ceremonija, kurā par galvenās balvas ieguvēju tika atzīts atbalsta centrs "Pērle", kas ir pilotprojekts deinstitutionalizācijas norisēm Cēsu novadā, lai cilvēkiem ar dažādiem funkcionāliem traucējumiem palīdzētu iekļauties sabiedrībā.

2022. gadā ar Kultūras Ministrijas atbalstu Latvijas Arhitektu savienībā darbu uzsācis "Jaunā Eiropas Bauhaus" Latvijas kontaktpunkts, kas ir izveidots, lai informētu par projekta iniciatīvām, stimulējot Latvijas līdzdalību un starpnozaru sadarbību. Latvijas kontaktpunkts ir daļa no kontaktpunktu tīkla visās ES

dalībvalstīs. “Jaunais Eiropas *Bauhaus*” ir vides, ekonomikas un kultūras iniciatīva, kas savieno dizainu, ilgtspējību, pieejamību un investīcijas.

Savukārt 2022. gada 11. oktobrī uzsākta pieteikšanās Latvijas Dizaina gada balvai 2023, kur viena no piecām kategorijām, kurās tiek vērtēti darbi, ir vide. Vides dizaina kategorijas balvai var iesniegt darbus, kas demonstrē funkcionalitāti, pievilcību, ilgtspēju un iekļaušanu, rosinošu un drošu publiskās iekštelpas un ārtelpas pieredzi. Šajā kategorijā var iesniegt darbus, kas veido pieejamu, drošu, iekļaujošu, kvalitatīvu, cilvēku veselībai labvēlīgu publisko iekštelpu un ārtelpu, īpašu uzmanību pievēršot sievietēm, jauniešiem, bērniem, senioriem un citu mazāk aizsargāto sabiedrības grupu vajadzībām.

Latvijas Dizaina padomes izstrādātajā Latvijas Dizaina stratēģijā 2022 -2027. gadam atsevišķa nodaļa ir veltīta tieši vides jautājumiem un precīzāk, vides pieejamības un pieejamības jautājumiem. Šobrīd izstrādes stadijā esošajā arhitektūras jomas stratēģijas projektā uzsverta nepieciešamība veidot iekļaujošu, pieejamu, pienācīgu un pievilcīgu dzīves vides veidošanu, vairojot dzīvotspējīgu pilsētu un lauku vidi, mājokļus un publisko telpu.

Situācija kultūras satura pieejamības jautājumos

Gan izstrādājot Kultūrpolitikas pamatnostādnes, gan arī reaģējot uz “Dod5” labdarības maratona organizatoru atklāto vēstuli, Kultūras ministrija veica kultūras pakalpojumu un kultūras produktu pieejamības situācijas novērtējumu, konstatējot, ka, lai gan pēdējos gados šiem jautājumiem pievērsta lielāka uzmanība, atsevišķi pieejamības aspekti ir risināti maz, piemēram, attiecībā uz teātra izrāžu pieejamību personām ar dzirdes traucējumiem, muzeju apmeklējuma pieredzi personām ar redzes traucējumiem, vai kultūras piedāvājumu cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem.

Piemēram ir konstatēts, ka izrāžu titrēšanu teātri lieto reti, pamatā gadījumos, ja izrādē tiek izmantota svešvaloda. Teātra nozare ir sniegusi skaidrojumu, ka šādi pieejai ir vairāki iemesli, bet viens no būtiskākajiem ir tas, ka teātra mākslā vizuālajam tēlam un aktieru savstarpējām neverbālām attiecībām ir tikpat liela nozīme kā runātajam vārdam. Ierastais titru novietojums (kas tehnisku iemeslu dēļ citur nav iespējams) neietilpst skatītāju dabiskajā redzamības laukā, līdz ar to titru lasīšana novērš uzmanību no skatuves darbības. Tādēļ teātri titru izmantošanu plaši nepraktizē.

Muzeji. Muzeju nozarē līdz 2009. gadam viens no virzieniem VKKF mērķprogrammās muzeju atbalstam bija pieejamības nodrošināšana, kā rezultātā tika novērotas pozitīvas izmaiņas muzeju vadītāju un speciālistu attieksmē – lai arī finansējums specifiski pieejamības pielāgojumu izveidei muzejos šāda konkursa vai programmas veidā bija salīdzinoši neliels, pieejamības jautājumi joprojām ir muzeju profesionāļu uzmanības lokā, arī Latvijas Muzeju biedrības pieredzes apmaiņas platformas “Rītdienas muzejs” semināru un mācību tēmu lokā un citās muzeju profesionālo tālākizglītības pasākumu programmās.

Valsts muzejos ir nodrošinātas atlaides muzeja apmeklējumam bērniem ar invaliditāti, cilvēkiem ar invaliditāti un pavadonim.

Latvijas Muzeju biedrība izveidojusi labās prakses piemēru sarakstu (saraksts tiek regulāri papildināts) “Ilgtspējīgas attīstības mērķi Latvijas muzejos”, kurā vides un kultūras satura pieejamību veicinoši muzeju projekti dažādām apmeklētāju grupām visvairāk atrodami zem mērķa IAM 10 “Mazināta nevienlīdzība”: <https://muzeji.lv/lv/ilgtspeja-muzejos/iam-latvijas-muzejos/reduced-inequality>.

Muzejos ļoti svarīgi ir veikt uzlabojumus ne vien infrastruktūrā, bet arī muzeju pamata komunikācijas veidu – ekspozīciju, izstāžu, izglītojošo programmu u.c. aktivitāšu – pieejamības nodrošināšanā. Parasti, ja neizdodas iegūt pilnu finansējumu, tad šī daļa netiek vai tiek īstenota minimālā izpildījumā.

Valsts Kultūrkapitāla fonds. Valsts Kultūrkapitāla fonda (turpmāk – VKKF) mērķprogrammas “Kultūrelpa” ietvaros 2021. gadā atbalstīts 51 projekts, kas paredz kultūras pasākumu/produktu piemērošanu cilvēkiem ar īpašām vajadzībām. Projektu izvērtēšanā piedalījās Latvijas Cilvēku ar īpašām vajadzībām sadarbības organizācijas SUSTENTO eksperti. Balstoties minētās mērķprogrammas pieredzē, tika secināts, ka kultūras produktu un pakalpojumu pieejamība cilvēkiem ar īpašām vajadzībām jāiekļauj visos VKKF projektu konkursos, atsevišķu programmu neveidojot. Līdz ar to VKKF 2022. gadā plānoja īstenot šādas aktivitātes:

1. visu VKKF konkursu projektu pieteikumu veidlapās iekļaut papildu informāciju par kultūras pakalpojuma pieejamību;
2. nodrošināt VKKF ekspertu apmācību;
3. stiprināt VKKF projektu pieteicēju zināšanas pieejamības jautājumos, sagatavojot informatīvus materiālus.

Šobrīd VKKF projektu pieteikumu iesniegšanas veidlapā ir iestrādājuši atzīmi par projekta mērķauditoriju, tādējādi projektu iesniedzējiem ir iespējams norādīt mērķauditorijas raksturojumu, izvēloties no definētu vērtību saraksta, kur iekļauta arī vērtība “cilvēkiem ar īpašām vajadzībām”. Tādējādi ekspertiem, vērtējot projektus, ir pieejama šī papildus informācija.

Informatīvo materiālu sagatavošanai bija nepieciešams papildus finansējums, ko dažādu citu sadārdzinājumu dēļ neizdevās rast 2022. gada VKKF administrācijas budžetā, lai VKKF projektu pieteikšanas sistēmas izstrādātājam varētu pasūtīt uzlabojumu veikšanu un veiktu informatīvo materiālu izstrādi. Šobrīd Ministru kabinetā ir iesniegts VKKF rīkojuma projekts “Par apropriācijas pārdali”, kas paredz līdzekļu pārdali, lai nodrošinātu informācijas tehnoloģiju un VKKF projektu pieteikumu sistēmas uzturēšanu un uzlabojumu veikšanu un informētu sabiedrību par organizētajiem konkursiem. Ja līdzekļu pārdale tiks apstiprināta, tad VKKF prognozē, ka vēl 2022. gadā tiks turpināts darbs pie informatīvo materiālu izstrādes.

Situācija kultūras nozarē strādājošo izpratnes veicināšanas jautājumos

Kultūra ir viens no nozīmīgākajiem instrumentiem sabiedrības izpratnes veidošanai un palielināšanai par nozīmīgiem sociāliem, tajā skaitā invaliditātes, vides un informācijas pieejamības jautājumiem, līdz ar to Kultūras ministrijas atbildībā esošās mākslas augstskolas jau šobrīd netieši sniedz būtisku ieguldījumu sabiedrības izglītošanā. Universālais dizains ir iekļauts Latvijas Mākslas akadēmijas studiju programmās, savukārt Latvijas Kultūras akadēmijas Latvijas Kultūras koledža plāno 2022./2023. studiju gadā (no 2022. gada 1. septembra) studiju kursā “Civīlā un vides aizsardzība” iekļaut tēmu par invaliditātes, vides un informācijas pieejamības jautājumiem. Tomēr nozarē strādājošo izpratnes veicināšanā joprojām ir ieguldāms būtisks darbs.

Ieinteresēto NVO identificētās problēmas kultūras jomā

- Cilvēkiem riteņkrēslā paredzēto skatītāju vietu drošība un praktiskums teātros un koncertzālēs Nepieciešamas speciālās vietas visās cenu kategorijās. Speciālās vietas jāparedz arī cilvēkiem ar redzes un dzirdes invaliditāti.
- Iespējai cilvēkiem riteņkrēslā nokļūt uz skatuves;
- Nepieciešamas speciālās auto stāvvietas pie kultūras iestādēm;
- Kultūras iestāžu evakuācijas plānu pārskatīšana;
- Mežaparka lielās estrādes pieejamība arī dalībniekiem ar funkcionāliem traucējumiem;
- Kultūras iestāžu tīmekļvietnēs ir nepieciešama dinamiska sadaļa vienkāršajā valodā, kurā ir arī norādes par pieejamības nodrošināšanu un apmeklējuma iespējām cilvēkiem ar invaliditāti.

Īstermiņā īstenojamie pasākumi (līdz 2023. gada beigām)

- Sākot no 2023. gada Latvijas Arhitektūras gada balvā vienu no kritērijiem ieviest universālā dizaina un pieejamības principu ievērošanu.
- Valsts informācijas sistēmas “Latvijas digitālā kultūras karte” rādītāju uzskaites veidlapās pārskatīt pieejamības rādītāju mērāmo lielumu formulējumus, kā arī pārskatīt Ministru Kabineta 2017. gada 30. maija noteikumus Nr. 291 “Noteikumi par oficiālās statistikas apkopošanu kultūras jomā”, izvērtējot iespēju iekļaut jaunus rādītājus, kas palīdzētu mērīt kultūras nozares pieejamību.

Ilgtermiņā īstenojamie pasākumi (no 2024.gada)

- Īstenot pētījumu par dažādu cilvēku ar funkcionāliem traucējumiem mērķgrupu vajadzībām un kultūras pieejamības šķēršļiem;

- Kultūras ministrijas padotībā esošo iestāžu vides pieejamības, kultūras satura un informācijas pieejamības audīta veikšana (uzsākot 2023. gadā);
- Atbilstoši Kultūras ministrijas padotībā esošo iestāžu vides pieejamības, kultūras satura un informācijas pieejamības audīta rezultātiem izstrādāt pieejamas kultūras vides un kultūras satura rokasgrāmatu kultūras iestāžu vadītājiem, darbiniekiem un kultūras norišu organizatoriem;
- Auditā identificēto pieejamības uzlabojumu prasību ieviešanas pasākumu īstenošana;
- Informatīvu un izglītojošu pasākumu organizēšana kultūras nozarē strādājošajiem, lai veicinātu izpratni par kultūras pieejamību.

Minētajiem pasākumiem nepieciešamais finansējums tiek aprēķināts.